



Dr. Jan Fabiichowski.

POLSKIE PISMO ENTOMOLOGICZNE

BULLETIN ENTOMOLOGIQUE DE LA POLOGNE

T. XXII.

1952

Wkład w naukę i zarys biograficzny Jana Zaćwilichowskiego profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego

napisał

ZBIGNIEW KAWECKI

W pracach przedwcześnie zmarłego profesora Jana Zaćwilichowskiego wyróżnić możemy kilka nurtów. Pierwszy z nich to badania fizjograficzne. Od 1922 r. publikuje swoje spostrzeżenia nad fauną ziem polskich rozpoczynając od ważek. Opracowuje kolejno: okolice Krakowa, dolinę Popradu, dolinę Skawy, Kotlinę Żywiecką, okolice Rabki i Zarytego, Nowego Targu, Jurę Krakowską, okolice Rymanowa. Bada w ten sposób całą południową Polskę a doszedłszy do wniosku, że fauna tej grupy dzięki równoległemu opracowaniu przez innych specjalistów pozostałych rejonów kraju, jest już dostatecznie poznana, zaczyna się interesować sieciarkami. Rozpoczyna od pracy, która jest przeglądem dorobku w tej dziedzinie, szybko jednak, będąc znakomitym zbieraczem, dorzuca nowe gatunki dotychczas z Polski nie znane. Trzecią grupą owadów, którą doskonale poznał były rośliniarki, czwartą wreszcie szarańczaki. Wyników badań w zakresie obu tych grup nie zdążył już opublikować.

Drugim nurtem, jest zoologia a ściślej entomologia doświadczalna. Prace z tego zakresu, które wzbudzały duże zainteresowanie w kraju oraz wśród badaczy obcych, sprowadzały się głównie do badań nad wpływem różnych czynników chemicznych na wybarwienie się motyli. Zaćwilichowski uzyskiwał przedziwne formy aberracji.

tywne przede wszystkim przez zastrzykiwanie poczwarkom różnych preparatów chemicznych, oprócz melanistycznych form tworząc np. czerwono zabarwione samice brudnicy nieparki.

Trzecią dziedziną badań, która przyniosła dla nauki najbardziej godne zanotowania rezultaty, były prace Zaćwilichowskiego z dziedziny anatomii mikroskopowej, szczególnie zaś z dziedziny badania unerwienia skrzydeł owadów. W dziesięcioleciu między rokiem 1930 a rozpoczęciem się 2-giej wojny światowej publikuje Zaćwilichowski blisko 20 prac z tego zakresu. Prace te, rozpoczęte Jego znakomitą rozprawą habilitacyjną, przyniosły mu najwięcej uznania zarówno w kraju jak i za granicą. W pracach tych pisanych w sposób niezwykle jasny, zastosował Zaćwilichowski nowe, przez siebie opracowane metody badawcze, osiągając niezwykle cenne i interesujące wyniki, przytaczane już nie tylko w pracach specjalnych, autorów zajmujących się tymi zagadnieniami, ale uwzględniane również w podręcznikach i opracowaniach ogólnych — przez co stały się trwałym dorobkiem nauki.

Zaćwilichowski pracował w warunkach mało korzystnych. Przez swój zadzierzysty charakter, niechęć w podporządkowaniu się uznanym autorytetom i wielką samodzielność sądów — był przeważnie w wojnie z otoczeniem. Odbijało się to oczywiście na warunkach Jego pracy. Ten znany badacz, którego prace wysoko ceniono, pracował prawie całe swoje życie jako nauczyciel szkoły średniej, przeważnie w prymitywnych warunkach, dopiero pod koniec swego życia, już w Polsce Ludowej, otrzymał Katedrę uniwersytecką, której pracy powalony chorobą nie zdołał już zorganizować.

Owoc swoich długoletnich studiów: znakomicie napisany podręcznik entomologii z przepięknymi własnymi piórkowymi ilustracjami w ilości kilkuset, pozostawił w rękopisie. W rękopisie też pozostało wiele cennych prac oryginalnych. W podręczniku (który oby został jak najprędzej opublikowany), wprowadza Zaćwilichowski, na podstawie wyników własnych badań dotyczących unerwienia skrzydeł, układ systematyczny owadów, daleko odbiegający od ujęć dotychczasowych, szczególnie od tak rozpowszechnionego ujęcia Handlirsha. Uważając słusznie, że elementem najbardziej trwałym, ulegającym najmniejszym modyfikacjom jest układ nerwowy, tworzy nowy filogenetyczny układ owadów. Niestety

nie doczekał Zaćwilichowski opublikowania swego podręcznika, w pewnym sensie dzieła swego życia.

Jan Zaćwilichowski urodził się dnia 17 listopada 1890 r. w Tarnowie. Kształcił się w Krakowie, gdzie ukończył gimn. im. J. Sobieskiego i gdzie wstąpił na Uniwersytet na Wydział filozoficzny studiując nauki przyrodnicze.

W 1919 r. składa egzamin nauczycielski dla szkół średnich, a w 1926 r. doktoryzuje się u Henryka Hoyer'a (młodszeo). Z początkiem lat 20-tych pracuje w t. zw. Krajowej Stacji Badania Szkodników, gromadząc liczne zbiory owadzieli szkodników roślin uprawnych i wykładając jako t. zw. wykłady zlecone zoologię na Wydziale Rolniczym U. J. Wobec braku podręcznika z tej dziedziny, pisze wraz z Janem Prüfferem i Szymonem Tenenbaumem pierwszy nowoczesny podręcznik entomologii stosowanej pt. „Krótki zarys owadoznawstwa” wydany pod redakcją Prüffera, a w 1923 r. opracowuje w nim wspólnie z Prüfferem szkodniki zbóż, a samodzielnie szkodniki warzyw. Podręcznik ten przez wiele lat był niemal jedynym źródłem wiadomości o owadach — szkodnikach roślin, dla naszego rolnictwa i leśnictwa. Opracowuje również szereg grup w wydanym przez Wł. Polińskiego, znanym „Podręczniku dla zbierania i konserwowania zwierząt, należących do fauny polskiej” publikuje wiele popularnych artykułów w różnych czasopismach. Habilituje się na Uniwersytecie Jagiellońskim w r. 1932. W latach od 1928 do 1935 uzyskawszy bezpłatny urlop ze szkolnictwa pełni obowiązki asystenta Zakładu Histologii U. J. W okresie okupacji hitlerowskiej aresztowany, jakiś czas przebywa w więzieniu na Montelupich (w Krakowie). Przejścia wojenne znacznie nadzarpnęły Jego zdrowie. Po wyjściu z więzienia nie zaprzestaje pracy dydaktycznej i naukowej. Uczy na tajnych kompletach licealnych oraz wyklada zoologię i prowadzi ćwiczenia na tajnym Uniwersytecie, równocześnie intensywnie pracując naukowo i pisząc podręcznik.

Po wyzwoleniu opracowuje sposoby tępienia korników (kołatków) niszczących mariacki ołtarz Wita Stwosza odzyskany z Norimbergi, którego konserwację właśnie rozpoczął; na prośbę konserwatora tworzącego się podówczas Muzeum im. W. Lenina w Poroninie opracowuje również sposoby tępienia szkodników

drewna, żerujących w drewnianych sprzętach muzealnych, a jako docent etatowy prowadzi wykłady na Uniwersytecie.

Dopiero w r. 1948 w wieku lat 58 zostaje mianowany tytularnym profesorem na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (w marcu), a w kilka miesięcy później (w lipcu) powołany zostaje na Katedrę Zoologii i Entomologii Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zmarł dnia 5 października 1951 r., pochowany został na cmentarzu w Podgórzu.

* * *

W Profesorze Zaćwilichowskim, który dobrze zasłużył się nauce, straciliśmy docieklivego, nie zrażającego się trudnościami uczonego, który w pewnych dziedzinach wiedzy wytyczył badaniom nowe tory. Jego osobisty dorobek naukowy, wzbogacając wiedzę pozostawił trwałe ślady w nauce.

Straciliśmy też dobrego kolegę i prawego, wydajnie pracującego człowieka.

* * *

Wykaz prac Prof. Dr. Jana Zaćwilichowskiego przedstawia się następująco:

Prace z zakresu systematyki i faunistyki:

1. Materiały do fauny owadów Polski, cz. I. Ważki stawów dębnickich. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków 55/56, 1922.
2. Materiały do fauny owadów Polski, Ważki Piwnicznej w dol. Popradu. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 62, 1923.
3. Nowy dla Polski gatunek ważki: *Agrion scitulum* Ramb. (*Odonata*) i nowe w Polsce stanowiska kilku rzadkich gatunków (*Anax parthenope* Sel., *Sympetrum depressiusculum* Sel. i inne). Polskie Pismo Entomolog. Lwów, 6, 1927.
4. Materiały do fauny owadów Polski. Ważki z doliny Skawy. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 63, 1928.
5. O pojawie kilku rzadkich gatunków ważek na stawach dębnickich pod Krakowem (*Lestes viridis* Vanderl., *Agrion armatum* Charp., *Anax parthenope* Sel., *Sympetrum fonscolombi* Sel.). Sprawozd. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 63, 1928.
6. Dalsze materiały do fauny ważek (*Odonata*) doliny Skawy. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 64, 1929.

7. Ważki z kotliny żywieckiej. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 65, 1930.
8. Ważki z Rymanowa i uzupełnienia do fauny ważek doliny Skawy. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 65, 1930.
9. Ważki z okolic Rabki i Zarytego, Spr. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 66, 1931.
10. Ważki z Nowego Targu, Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 66, 1931.
11. Fauna ważek Polski. Pam. XIV Zjazdu Lek. i Przyr. Pols. Poznań, 1933.
12. Przyczynki do znajomości fauny ważek Polski, Spraw. Kom. Fizj. PAU, 71, (1936), Kraków, 1938.
13. Dwa nowe gatunki sieciarek dla polskiej fauny i wykaz gatunków podanych dotychczas z Polski. Spraw. Kom. Fizj. PAU, Kraków, 71, (1936), 1938.
14. Materiały do fauny sieciarek Polski. Fragmenta Faunistica Musei Zoologici Polonici, Warszawa, 1938.
15. Nowy dla fauny polskiej mrówkolew, *Megistopus flavicornis* Rossi. Fragm. Faun. Mus. Zool. Pol., Warszawa, 3, 1938.
16. *Formicaleo tetragrammicus* F., piąty gatunek mrówkolwa w Polsce, tudzież klucz do oznaczania krajowych gatunków rodziny mrówkolwów. Fragm. Faun. Mus. Zool. Pol., Warszawa, 3, 1938.
17. Dalsze materiały do fauny sieciarek Polski. Fragm. Faun. Mus. Zool. Pol. Warszawa, 4, 1939.
18. Ważki Jury Krakowskiej (w rękopisie).
19. Rośliniarki Polski (w rękopisie).
20. Trzecie pokolenie bielinka kapustnika (w rękopisie).
21. Materiały do fauny szarańczaków Polski (w rękopisie).

Prace z zakresu zoologii i anatomii mikroskopowej:

22. Rozwój serc limfatycznych u traszki zwykłej (*Molge vulgaris* L.) Bulletin de l'Académie des Sciences de Cracovie, 1917.
23. Unerwienie skrzydeł owadów, Cz. I. Rozprawy Wydziału mat. przyr. PAU, Kraków, 70, 1930.
24. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł owadów. Cz. II. Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków, 1931.

25. O unerwieniu i narządach zmysłowych skrzydeł owadów, Cz. III. Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr. B, Kraków, 1932.
26. Unerwienie i narządy zmysłowe pokładelka pilarza *Allantus arcuatus* Forst. Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr. B, Kraków, 1932.
27. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł wojsilki (*Panorpa*). Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr., Kraków, 1933.
28. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł chróścików (*Trichoptera*). Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr. B, 1933.
29. O unerwieniu i narządach zmysłowych skrzydeł pszczoły (*Apis mellifica* L.) Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr., B, 1933.
30. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł karakona *Phyllo-droma germanica* L. Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr. B, Kraków 1934.
31. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł muchówki *Oxypterus* Leach. (*Diptera*, *Pupipara*). Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr., Kraków, 1934.
32. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydła komarnicy *Tipula paludosa* Meig. Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr. B., Kraków, 1934.
33. Elementy nerwowo-zmysłowe przezmianki i jej homologia ze skrzydłem komarnicy *Tipula paludosa* Meig. Bull. de l'Acad. Polon. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków, 1934.
34. Unerwienie narządów przyczepnych splewki *Argulus foliaceus* L. (*Branchiura*). Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków, 1935.
35. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł konika polnego *Stau-roderus biguttulus* L. Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków, 1934.
36. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł pienika *Aphrophora alni* Fall. (*Rhynchota-Homoptera*). Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków 1936.
37. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł widelnicy *Isopteryx tripunctata* Scop. (*Plecoptera*). Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków, 1936.
38. O unerwieniu i narządach zmysłowych skrzydeł owadów. Pam. XIV. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, 1933.

39. O możliwości pokrewieństwa między dwoma rzędami owadów — chrząszczami i sieciarkami. Pamiętnik XIV Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, 1933.
40. Unerwienie skrzydeł owadów. Pamiętnik XV, Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, 1937,
41. O pochodzeniu chrząszczy (w rękopisie).
42. Unerwienie i narządy zmysłowe skrzydeł zabarwicy *Sialis* Latr. (w rękopisie).

Prace z zakresu zoologii doświadczalnej:

43. Czy aberratywne, t. zn. temperaturowe formy motyli mają znaczenie filogenetyczne. Pam. XIV. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, 1933.
44. Nowa metoda uzyskiwania aberratywnych form motyli drogą działań chemicznych. Bull. de l'Acad. d. Sc. d. Lettr., B, Kraków, 1936,
45. Doświadczalne badania nad zachowaniem się cechy nabytej u potomstwa rząpicy nieparki (*Lymantria dispar* L.) Bull. de l'Acad. d. Sc. et d. Lettr., B, Kraków, 1937.
46. Iniekcje pewnych odczynników chem. w ciało poczwarek jako metoda uzyskiwania barwnych odmian motyli. Pam. XV. Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich, 1937.
47. Roczny cykl pokoleń błyszczki gammy (*Plusia gamma*). Sprawozd. Kom. Fizjogr. PAU, Kraków, 71, 1938.
48. O drugim pokoleniu potomnym (F_2) sztucznie zciemnionej brudnicy nieparki (*Lymantria dispar* L.) Bull. de l'Acad. d. Sc. et Lettr., B, Kraków, 71, 1937.
49. O uzyskaniu czerwono zabarwionej nieparki (*Lymantria dispar* L.) (w rękopisie).
50. O analogicznym działaniu dwóch odczynników na pewne gatunki motyli a antagonistycznym na inne ze względu na zmianę barwy i rysunku (w rękopisie).
51. Czynniki cztero- i pięciokrotnych wylinek pewnych gąsienic przed zapoczwarczeniem (w rękopisie).

Prace naukowo-dydaktyczne

52. *Thysanoptera* — przylżeńce. Podręcznik do zbierania i konserw. zwierząt należących do fauny polskiej, zes. 3, 1923.
53. *Psocoida* — gryzki. Ibidem.